
Protestantse eenheid mislukt

Ze waren allen als broeders samen, en toch kwam er bij de meeste verenigingen spoedig de klad in. Hoewel het bronnenmateriaal gebrekkelijk is, zodat er enige voorzichtigheid betracht moet worden, kan gezegd worden dat de helft van de provinciale predikantenverenigingen de jaren zestig van de negentiende eeuw niet overleefde. Toen de Zuid-Hollandse vereniging in 1892 haar vijftigste vergadering vierde, bestonden naast haar alleen nog Groningen, Friesland, Drenthe, en Noord-Brabant/Limburg, d.w.z. de drie provincies waar de invloed van de Groninger richting altijd het sterkst was geweest en het gebied beneden de rivieren, waar men als protestantse voorgangers sterk op elkaar was aangewezen.

Een belangrijke oorzaak van de afnemende belangstelling zal zijn geweest dat het herziene Algemeen Reglement, dat in de jaren 1848-1851 in het verlengde van de grondwetswijziging binnen de Hervormde Kerk tot stand kwam, de predikanten van deze kerk, die binnen de predikantenverenigingen verreweg in de meerderheid waren, veel meer invloed gaf op het kerkbestuur. De Hervormde Kerk werd voor lange jaren – in feite tot 1951 – een dominocratie. Ook de invoering van het kerkelijk kiesrecht in 1867 zou daar weinig aan veranderen; de enige verandering was toen dat sindsdien de orthodoxe predikanten het steeds meer voor het zeggen kregen. ‘Den Haag’ had het in 1847 goed gezien: achter de oprichting van predikantenverenigingen school ook verzet tegen de door Koning Willem I ingevoerde staatsbevoogding, waarbij een kleine groep van ministerieel goedgekeurde collega’s vrijwel alle macht in handen had. Toen die druk van de ketel was, behoorden ledentallen van zelfs honderd en meer – 135 in Zuid-Holland, van wie er in 1849 83 naar de vergadering kwamen – tot het verleden. Zuid-Holland zag vanaf de jaren zestig de opkomst teruglopen van zo’n 40 leden naar het dieptepunt van 15 in 1889.

Een tweede oorzaak van de terugloop was gelegen in het feit, dat het nooit echt gelukte om tot een landelijke organisatie te komen, hoewel daartoe al in 1851 door vertegenwoordigers van zes verenigingen, onder wie Beets, een poging werd ondernomen. Pas de angst voor Rome bracht de broeders opnieuw samen. In het verlengde van de Aprilbeweging kwamen in 16 juni 1853 in de Domkerk afgevaardigden van acht verenigingen bijeen. Het was een in confessioneel opzicht gemengd publiek. Voor Groningen verscheen Meijboom, voor Drenthe eveneens een uitgesproken volgeling van Groningen: J.J. Swiers, voor Friesland J.H. Gunning sr, voor Noord-Holland Beets, terwijl Utrecht en Zuid-Holland remonstrantse vertegenwoordigers hadden gezonden. Er werden prachtige plannen gemaakt waarmee men Rome wilde bestrijden: evangelisatie onder de Roomsens, betere voorlichting van het eigen